

■ *Folyóiratunk időről időre közöl gyűjteménybemutatókat, levéltári bemutatókat olyan intézmények esetében, amelyek történetében a közelmúltban változások történtek, újjáalakultak, vagy éppen nemrégiben kapták meg hivatalosan a levéltári minősítést. Ezúttal a Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára bemutatóját olvashatják, amely nagyon régóta működik egyházközségi levéltárként, 2014 óta pedig mint nyilvános magánlevéltár fogadja a kutatókat.*

Bíró Éva

A Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára

Az egyházközség vázlatos története fontosabb iratai tükrében

A Kecskeméti Református Egyházközség, a hozzá szorosan kapcsolódó iskolájával, könyvtárával, levéltárával a Duna–Tisza közí egykori hódoltságí mezővárosok küzdelmes sorsát hordozza történetében. A három részre szakadt ország török fennhatóság alá került területein az egyház számára is máshogy alakult az élet a többi országgrészhez képest. A levéltárunkban található iratok közül néhányat kiemelve, s azokhoz kapcsolódva szeretném felvázolni e történetet.

A reformáció kezdetei Kecskeméten

Johannes Agricola verse 1563-ból és az 1564-es egyezséglevél

A reformáció Kecskeméten az 1540-es években kezdett teret hódítani. Erről a korszakról azonban, részben a gyakori és pusztító háborúk, részben a várost többször is sújtó nagy tűzvészek következtében már a 19. századra is alig maradt fenn forrás.¹ Hasonlóképpen nem ismeretes – elpusztult vagy lappang – annak az 1563-ból származó nyomtatványnak az eredetije is, amely az első ismert beszámoló Kecskemét reformációjáról, s amelynek tartalmát csak másolat alapján ismerjük. Ezek szerint az 1560-as évek elején egy, a wittenbergi egyetemen tanuló kecskeméti diák, Johannes Agricola búcsúverset írt hazatérni készülő, szintén kecskeméti diáktársának, Cyka Benedeknek,² s ebben tudósít a reformációt Kecskeméten terjeszteni kezdő három kecskeméti polgár küzdelméről,³

¹ Székely, 2022: 41.

² A kecskeméti diákok külföldi egyetemjárása egyébként már korábban, a 15–16. században is rendszeres volt. Iványosi-Szabó, 2022: 652.

³ Johannes Agricola verse és Cyka Benedek arra adott válasza még abban az évben nyomtatásban megjelent, ennek egy példánya a brassói Honterus Gimnáziumba került, ahol másolat készült róla. A Honterus Gimnáziumot 1948-ban könyvtárával együtt államosították, ezután a nyomtatványnak nyoma veszett. Székely, 2022: 43. A vers tartalmát részletesen lásd: Marton, 1915: 201–206.

akik Mehmed budai pasa engedélyével terjesztették az új tanokat. A történetben szereplő budai pasa, illetve Fráter György működése jól azonosítható,⁴ ezek alapján az időpont is valószínűsíthető, s az 1540-es évek közepére tehető. A történet jól tükrözi azt a speciális helyzetet is, amelyben a hódoltsági területen lakók élni kényszerültek.

Ahogy a fenti, a város reformációjáról szóló legkorábbi tudósítást csak másolat alapján ismerjük, úgy sok más iratról is, amelyek az idők folyamán megsemmisültek, csak Hornyik János Oklevéltára alapján van tudomásunk. A város múltját kutatók sokat köszönhetnek Hornyik János történetírónak, a város egykori főjegyzőjének, aki az 1860-as években több kötetben kiadta az általa akkor még fellelt iratokat. Hornyik 1861-ben még az eredeti példány alapján publikálta⁵ azt az 1564-ből származó egyezséglevelet, amelynek 17. századi átirata levéltárunk legbecesebb és egyben legrégebbi darabja, s a következő biztos támpont a kecskeméti református egyház történetéhez (2. kép). Kecskeméti Végh Mihály főbíró házában írtak alá a helyi katolikus hiten lévő városi tanácsosok egy megállapodást, amely szerint az eddig közösen használt kőtemplomot a „Luther körösztvényök” átengedik a „pápista híveknek”, ők maguk pedig a templom kerítésén belül saját fatemplomot építenek maguknak.⁶ A cél a két felekezet közötti háborúskodás és viszály megszüntetése volt, ennek érdekében a megállapodás tiltotta a további veszekedést. A közös templomhasználat abban az időben az ország más területein is jellemző volt: a reformáció terjedésével megnőtt a protestáns hívek száma, s valamilyen gyakorlatot ki kellett alakítani.⁷ A közös templomhasználat ugyanakkor konfliktusokkal terhelt volt, éppen ez indokolta megszüntetését. Az egyezség jelentősége tehát éppen abban áll, hogy békés úton meg tudtak egyezni a templomhasználat felől, s arról, hogy mindkét felekezet egyenlő joggal és lehetőségekkel, önállóan szervezheti egyházi életét, istentiszteleteit. Iványosi-Szabó Tibor arra is felhívja a figyelmet, hogy a kecskeméti egyezséglevelé a felekezetek közötti békés megegyezés és együttműködés nagyon korai megnyilvánulása és bizonyítéka, hiszen négy évvel az előtt az 1568-as tordai országgyűlés előtt született, amely Európában elsőként biztosította a vallási toleranciát a felekezetek között.⁸

⁴ Fráter György 1534–1551 között volt váradi püspök, Mehmed (IV. Mohamed) pedig 1543–1548 között volt budai pasa, egy 1546-os összeírásból a versben szereplő Franciscus Cyka nevét is ismerjük. Székely, 2022: 43–46.

⁵ Székely, 2022: 65.

⁶ Marton Sándor felhívja a figyelmet arra az érdekességre, hogy ezt a katolikus fél adta írásba, holott a templomot átengedőknek kellett volna. A garanciát a főbíró protestánsok iránti rokonszenvében látja. Marton, 1915: 204.

⁷ Székely, 2022: 56–57.

⁸ „A tanács és az egyházak közötti együttműködés legjelentősebb eredménye kétségtelenül a vallási türelem lett. Ennek értékét akkor tudjuk igazán felbecsülni, ha meggondoljuk, hogy Európa nyugati részén még a 17. században is évtizedekig tartó rendkívül kegyetlen háborúk dúltak a vallási megosztottság nyomán, népek és államok sorsát határozták meg hosszú időre a vallási ellentétek formájában jelentkező konfliktusok. Ezzel szemben joggal emeljük ki a magyar szellemi és kulturális szint jellemzéseként, hogy Erdélyben – Európában elsőként – már az 1568-as tordai országgyűlés biztosította a felekezetek számára a jogi egyenlőséget. Ezek figyelembevételével tudjuk csak felmérni annak jelentőségét, hogy Kecskeméten már négy évvel korábban, 1564-ben képesek voltak a »pápisták«

A főbíró, Kecskeméti Végh Mihály személye azért is érdekes, mert őt tartják a 16. századi magyar irodalom kiemelkedő alkotásának, a Kodály által megzenésített 55. zsoltárparafraízis (Psalmus Hungaricus) szerzőjének⁹, a fenti kecskeméti egyezséglevél körüli vitákat és háborúságokat pedig a költemény megszületési körülményeivel azonosítják.¹⁰ A történészek, irodalomtörténészek legtöbbször valószínűnek tartja, hogy szerzője azonos a kecskeméti Mihály diákkal, aki 1521-ben a krakkói egyetemen tanult.

Az egyezséglevél keletkezésének évét, 1564-t tekintjük tehát a kecskeméti református egyház megalakulása, egyházzá szerveződése időpontjának,¹¹ hiszen ekkor kezdődött meg az egyházközösség önálló működése, teljes elkülönülése a katolikus gyülekezettől.

Református kőtemplom építése a hódoltságban 1680–1683 között

Török kori leveleink

Az 1564-es egyezség értelmében 1568-ra felépült fatemplomot százötven évig használhatták a kecskeméti reformátusok, ez azonban 1678-ban egy tűzvész során a katolikus kőtemplommal együtt a lángok martalékává vált.¹² Fennmaradt s levéltárunkban megtalálható Lenti Pap János és Kölkedi János kecskeméti lelkészek beszámolója és segélykérő levele a parókiát és az iskolát is felemészítő tűzvészről még annak évéből, 1678-ból (1. kép). Koháry István, a város katolikus földesura a tűzvész után „–a helybeli katolikus esküdtek közbenjárására! – szorgalmazta, hogy a két felekezet ingatlanjait tekintve is teljesen különüljön el úgy, hogy a reformátusok a város központjában *ugyanakkora* területet kapjanak templomuk, iskolájuk számára, mint amekkorán a katolikusok rendezkedtek be. Ezen túlmenően a szétválást az is könnyítette, hogy a ferencesek igen komoly összeggel, 2000 ezüstitallérral támogatták az újonnan épült templomukat körülvevő kőfal építését.”¹³ Ezzel a 2000 ezüstitallérral váltották meg a katolikusok a Koháry István előtt kötött meg egyezés szerint a református fatemplom helyét és az új templomot körülvevő kerítés felépítésének rájuk eső felét.¹⁴ A szétköltözést és a további békességet újabb egyezségeken erősítették meg, mind a protestáns Wesselényi Pál, mind a katolikus Koháry István földesurak előtt. Mindkét egyezés eredeti példányát szintén levéltárunk őrzi, előbbi 1679. június 1-jei, utóbbi 1680. december 9-ei keltezésű.

és a lutheri reformáció hívei példamutató, békés egyezésre jutni. Ennek igazi értékét azonban az adta meg, hogy ez a megállapodás nem maradt kérészetű. Pedig a rendkívül zaklatott katonai-politikai viszonyok, a visszatérő gazdasági nehézségek még az azonos vallású közösségeken belül is számottevő sűrűlódásokat, sőt ellentéteket gerjesztettek.” Iványosi-Szabó, 2022: 649.

⁹ Iványosi-Szabó, 2022: 658–659.

¹⁰ Marton, 1905: 204–205.

¹¹ Azzal a kiegészítéssel, hogy a helvét irány melletti elköteleződés valószínűleg a II. Helvét Hitvallást elfogadó 1567-es debreceni zsinat utánra tehető. Székely, 2022: 69.

¹² 1678. október 17-én érte a várost a tűzvész, amely elpusztította a fatemplomot, a lelkészlakásokat és az iskolát is, s megrongálta a katolikusok kőtemplomát. Oka valószínűleg gyújtogatás volt. Tollas, 1958: 8.

¹³ Iványosi-Szabó, 2022: 649.

¹⁴ Tollas, 1958. 13.

A hódoltság területén tilos volt kőtemplomot építeni, nehogy katonai erődként használja a lakosság a hódítókkal szemben. Általában csak a meglévő templomok javítását engedélyezték, azt is többnyire fából, s ugyanazon helyen, ahol korábban is állt. Ilyen értelmű engedélyt szereztek is a reformátusok 1679-ben Ibrahim budai pasától, ők azonban a katolikusokkal kötött egyezségben megállapított új helyen kívántak építkezni, ezért csak további, magasabb helyről származó engedély birtokában remélhették, hogy sikerrel járnak, tehát egyenesen IV. Mehmed szultánhoz kellett fordulniuk.¹⁵ A szultán 1680-ban keletkezett engedélye a városi levéltárba került iratokkal együtt megsemmisült ugyan,¹⁶ de megmaradt 12 irat a templomépítéssel kapcsolatban, szerződések, váltók, feljegyzések, hogy tanúskodjanak arról a hősie erőfeszítésről, amellyel a török megszállás alatti város reformátusai megszerezték a szükséges engedélyeket a templomépítésre, minden veszélyt, s ugyanakkor komoly anyagi áldozatokat is vállalva. A megmaradt iratok között van egy 521 aranyról szóló kötelezvény, amelyet török, magyar, latin, német és héber nyelven állítottak ki (4. kép), továbbá az engedély kieszközléséért Konstantinápolyba utazó két kecskeméti polgár, Kovács István és Mohácsi Halász Miklós hazaküldött levele, mindkettő 1680-ból (3. kép).

A református kőtemplom 1680–1683 között, „véres, háborús esztendőkbén” készült, egyike a hódoltság alatt épült kevés kőtemplomnak. Az építkezés anyagi feltételeinek előteremtése, az alapanyagok beszerzése és a mesteremberek szerződtetése összetett és fontos feladat volt, talán nem véletlen, hogy éppen ettől az időszaktól kezdve, 1682-től szinte hiánytalanul fennmaradtak a gondnoki számadási naplók 1825-ig, 98 kötetben, továbbá 1714 és 1840 között további számadási iratok, számlák, nyugták. Ez az iratanyag kiváló lehetőséget nyújthat az egyházközség életének gazdaságtörténeti szempontú vizsgálatához.

Az 1680-as években felépült templom az idők folyamán többször javításra szorult. Ezekhez a felújításokhoz kapcsolódóan elődeink több ízben üzenetet hagytak az utókorra, időkapcsolókat helyezve el a toronygombban. Az 1808-ban, 1820-ban, 1822-ben, 1862-ben, majd 1913-ban elhelyezett iratok a 2003-as felújítás során váltak ismertté. Az 1820-as években megkezdett egyházközség- és templomtörténetet Emlékezetnek okáért címmel 1862-ben és 1913-ban folytatták a helyi lelképásztorok, ezeken kívül magyar és latin nyelvű versek, imák olvashatók elődeink üzenetei között. Restaurálásuk után másolatok kerültek vissza a toronygomba a 2003-as, majd a 2019–2020-as felújítások során, a legújabb egyháztörténeti adatokkal kiegészítve.

¹⁵ Földváry, 1898: 32–33.

¹⁶ A 19. század második felében még a levéltárban volt 29 török kori oklevél, 27 török és 2 magyar nyelvű, amelyet Hornyik közöl a Kecskemét város története című munkájában, s „amelyek több más, a kecskeméti egyház történetére vonatkozó fontos okirattal együtt – senki nem tudja, mi okból –, a későbbi időben a városi levéltárba kerültek, ahol a második világháború alatt megsemmisültek.” Tollas, 1957: 79–85, 80.

A gyülekezet életére vonatkozó legfontosabb irataink

Az anyakönyvek vezetését Veresmarti Lazi Péter (1712–1734 között kecskeméti lelkész) kezdte meg, aki visszamenőleg, feljegyzések alapján jegyezte le az adatokat 1712-től. A pontos anyakönyvezés 1724-től kezdődik, s máig folyamatos. Az első három anyakönyvi kötet vegyes, és az egyházközség történetére, lelkészeire, kántoraira vonatkozóan is számos értékes bejegyzést tartalmaz. Veresmarti Lazi Péter elődjének, Kecskeméti Selymes Jánosnak (1700 és 1721 között kecskeméti lelkész) a történeti feljegyzéseit¹⁷ bemásolta az első anyakönyvbe (6. kép), s maga is folytatta a krónikáírást. Ugyanennek az anyakönyvnek a végén Polgár Mihály (1819 és 1854 között kecskeméti lelkész, 1846-tól püspök) írta meg az egyházközség életének legfontosabb eseményeit, tisztviseleinek névsorát 1844-ig (7. kép), önéletrajzával együtt,¹⁸ valamint közölt egy kortárs tudósítást az 1707. április 3-i ún. „rác betörésről” (8. kép), amely súlyos megpróbáltatást és pusztítást hozott Kecskemétre: a városnak 396 halottja és 128 sebesültje volt.¹⁹ A második anyakönyv szintén vegyes, 1777-től 1803-ig tartalmaz keresztelési, esketési és temetési adatokat. Érdekessége, hogy mindhárom egységet illusztrált előlapok díszítik, amelyek Herczeg Péter alkotásai. A keresztelési és az esküvői anyakönyv előlapja 1781-ben, a halotti 1786-ban készült, egész oldalas, temperával festett lapok, az ábrázolt eseményhez illeszkedő bibliai idézetekkel. Keresztelési, illetve esketési szertartást jelenítenek meg, a temetési anyakönyvi adatok előtt pedig a halál allegorikus alakját, egy kaszás csontvázat láthatunk.²⁰

Egyháztanácsi, presbiteri jegyzőkönyvek 1788-tól vannak a gyűjteményben. Legtöbbjük jó állapotban maradt fenn, bár van köztük hiányos és megrongálódott, utóbbiak restaurálása folyamatban van. Törvények, királyi rendeletek másolatát tartalmazó protocollumokat is őrzünk: az első kötet (Protocollum Orthodoxae Religionis Christianae Confessionis Kecskemétiensis) feljegyzései Ölvedi András és Szatmári Pál lelkészek idejében kezdődnek 1748-ban, s fontos adalékokkal szolgálnak mind a gyülekezetre, mind annak iskolájára vonatkozóan. E kötet tartalmazza továbbá a Dunamelléki Egyházkerület gyűléseinek jegyzőkönyveit is 1826-ig. További három kötet Liber Ecclesiae Reformatae Kecskemétiensis címen királyi és helytartótanácsi rendeleteket tartalmaz az 1763 és 1806 közötti időszakból. A 18–20. századi egyházi életre és a korszak magyar történelmére vonatkozóan további fontos információkat tartalmaznak a diáriumok, 21 kötetben.

¹⁷ „A magyarok lelki állapotja a szent apostolok idejétől fogva a reformáció előtt [és után 1646-ig]; „A Bibliák magyar nyelvre fordításának Históriaja”; „A magyarországi és erdélyi eklézsiákban használt énekek története”; „Kecskemét városának és környékének a reformációja”. Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára (KREL) I. Anyakönyv, 1712–1777, 3–65.

¹⁸ „A Kecskeméti Ref. Eklézsiá rövid története, melyben előadatik az itt szolgált lelképásztorok, iskolai főbb oktatók, és kántorok névsora – némely idejükben történt nevezetesebb dolgok jegyzékével kiírva.” KREL I. Anyakönyv, 1712–1777, 771–795.

¹⁹ „Sűrű siralmakkal rakott Jajhalom – melyben Kecskemét városa lakosainak a’ kegyetlen Rác ellenesség által lett megsirathatlan romlásokat le írta 1708-ban Székudvari János kecskeméti Ref. Oskola Rectora.” KREL I. Anyakönyv, 1712–1777, 796–809.

²⁰ Fogarasi, 2019: 206–207.

A református oktatás Kecskeméten

Beiratkozási anyakönyv és iskolai törvények (1679–1802)

A városban a reformáció megjelenése előtt már működött iskola. Legkorábbi egyértelmű adatunk az itteni iskolával kapcsolatban az 1500-as évek legvégéről van, amikor 1599-ben a dunántúli híres és elismerten színvonalas tolnai iskola²¹ számos diákja Búzás Mihály rektor vezetésével a háborús veszedelmek elől Kecskemétre menekült. 1600-ban a város lelkészévé választották Búzás Mihályt, iskolamesterré pedig György deákot, aki talán azonos a szintén Tolnárról érkezett Petri Györggyel, a későbbi püspökkel²². A város jegyzőkönyvei megörökítették alkalmazásuk körülményeit.²³ Búzás Mihály mellett Veresmarti Mihály nevét ismerjük a kecskeméti rektorok közül (1597 táján lehetett itt rektor),²⁴ majd 1646-tól szinte folyamatos a névsor.

A tolnai iskola befogadása hatalmas lendületet adott a kecskeméti intézménynek. Az itt folyó oktatás színvonaláról tanúskodik az a tény is, hogy 1589-től folyamatosan találkozhatunk kecskeméti diákok nevével a debreceni református kollégium felsőbb osztályaiba beiratkozott hallgatók anyakönyvében.²⁵ A debreceni anyaiskola azonkívül, hogy rektorokkal látta el a hozzá tartozó partikulákat, biztosította azok diákjainak a továbbtanulás lehetőségét is.²⁶ De nem csupán az anyaiskolában, hanem külföldi egyetemeken is tanulhattak a tehetségesebb tanulók. Ilyen peregrinációs útra ment a későbbi kecskeméti lelkész, Szatmári Pál is, akinek külföldi útjáról küldött hat levele 1742–43-ból hasznos kortörténeti adalékokat tartalmaz, s szintén levéltárunk értékes darabja.

Az iskola színvonala a török elleni visszafoglaló háborúk és a rác betörés után visszaesett. Az egyház elöljárósága elhatározta, hogy ezután csak olyat választanak rektornak, aki nem csupán a debreceni kollégiumban, hanem külföldi akadémiákon is tanult. Így választották meg az első állandó rektor-professzort Varjas János személyében 1750-ben. Az ő működésével az iskola színvonala emelkedni kezdett, bár már 1718-ból is van adat arra, hogy filozófiát és teológiát is tanítottak Kecskeméten.²⁷ Varjas János professzorságától számítható az önálló kollégium időszaka.²⁸ 1753-ban megpróbálták helyreállítani a többszintű oktatást, a Helytartótanács azonban csak a gimnázium működését engedélyezte, „bár ennek felsőbb osztályaiban a philosophiai s theologiai tudományok elemei ezután is tanítottak...”²⁹ A 18. században a protestáns iskolák számos nehézséggel küz-

²¹ A tolnai iskolát Eszéki Szigeti Imre alapította 1549-ben, wittenbergi tanulmányai után hazatérve, a városi katolikus szellemű iskolától elkülönülve, már határozottan protestáns szellemben. Székely, 2022: 216–218.

²² Székely, 2022: 229.

²³ Iványosi-Szabó, 2022: 652.

²⁴ Iványosi-Szabó, 2022: 652.

²⁵ Székely, 2022: 225–227.

²⁶ Győri L., 2017: 109–125, 109–111.

²⁷ Kováts, 1932: 1–79, 19–20.

²⁸ Székely, 2022: 232.

²⁹ Pólya, 1857: 10–20, 13–14.

döttek országszerte, Kecskemét azonban fenn tudta tartani iskoláját, sőt fejlesztette is. Erre alapozva 1828-ban az egyházközség felajánlotta, hogy vállalná a Dunamelléki Egyházkerület számára egy kerületi főiskola felállítását. Ezt örömmel fogadták, így 1830-ra el is készült erre a célra az Ókollégium épülete, s bár közben Nagykőrös is hasonló igénnyel lépett fel,³⁰ Kecskeméten 1831 és 1836 között négy tanszékot hoztak létre, így kiépült a gimnáziumi képzésen túl a bölcsészeti, jogi és teológiai képzés is.³¹ Ezekben az években a Kecskeméti Református Kollégium a debreceni, a sárospataki és a pápai kollégiumokhoz hasonló rangra emelkedett.

1850-ben az osztrák tanügyi reform, az Organisationsentwurf hatására a gimnázium önálló intézménnyé, s hatosztályosból nyolcosztályossá vált. A rendelet előírásainak teljesítése súlyos anyagi terheket jelentett, így egy időre, az 1854/55-ös és az 1855/56-os tanévre algimnáziummá alakult, majd 1856/57-től újra nagygimnáziumként működött. Közben a teológiai képzés 1860-ra fokozatosan megszűnt az 1855-ben Pesten meginduló lelkészképzés miatt, a jogi képzést pedig már 1849 óta szüneteltetni voltak kénytelenek, de 1860-ban újraindították. A Dunamelléki Református Egyházkerület ugyanis úgy határozott, hogy főiskoláját három helyen működteti, a teológiai képzés Pesten, a jogi Kecskeméten, a tanítóképzés pedig Nagykőrösön folyt tovább. A jogi képzés – a város, az egyházközség és az egyházkerület összefogásával – egészen 1949-ig működött (az 1948-as államosítás után még egy évig állami intézményként fennállt, majd megszűnt).³²

Az államosítás következtében 1948-ban az egyházi iskoláknak be kellett zárniuk, a rendszerváltás után azonban fokozatosan újraindulhatott Kecskeméten is a református oktatás, 1990-től a gimnáziumban, 1994-től az általános iskolában, sőt 2007-től református óvoda is működik. Az 1998/99-es tanévtől néhány évre a jogi képzés ismét Kecskemétre került, a Károli Gáspár Református Egyetem és a Szegedi Tudományegyetem közös képzéseként. Ma Budapesten a Károli Gáspár Református Egyetem jogi karaként működik. A jogakadémiai iratok az államosításkor a Bács-Kiskun Megyei Levéltárba kerültek, ahonnan 2022 szeptemberében kerültek vissza levéltárunkba.

Nagyon komoly iskolai élet nyomait látjuk tehát, s Kecskemét a környékbeli, sőt távolabbi vidékekről is idevonzotta a tanulni vágyókat, akik hozták magukkal korábbi iskolai bizonyítványaikat – a levéltárban ezek is fennmaradtak. A beiratkozási anyakönyvek számos, a családtörténet-kutatók számára érdekes adatot tartalmaznak, a diákok pályamunkáit, dolgozatait, önképzőköri, egyleti tevékenységük dokumentumait. A nyomtatott iskolai évkönyvek szinte teljes sorozata megvan (fiúgimnázium: 1856/57–1944/45, leánygimnázium: 1927/28–1946/47, tanítónőképző: 1918/19–1946/47, jogakadémia: 1862/63–1946/47).

³⁰ A Nagykőrössel az iskoláért folytatott küzdelem dokumentumai is megtalálhatók levéltárunkban, többek között Fördös Lajos kecskeméti lelkész iratai, aki rengeteget fáradozott a teológiai képzés Kecskeméten való megtartásáért az 1860-as években.

³¹ Kováts, 1932: 25–27.

³² Szabados, 2000: 96.

Legrégbbi iskolai iratunk egy beiratkozási anyakönyv 1679 és 1802 közötti névsorokkal, vegyes bejegyzésekkel, az iskola törvényével (5. kép). Fennmaradtak a rektorok és a diákok névsorai, az iskolai törvényszék által kiszabott büntetések feljegyzései. 1826-ban készült el az iskola akkori rektorának, Nagy Istvánnak Kecskeméti Helikon című kéziratot munkája, amelyben az iskola addigi történetét foglalta össze. Nagy István végezte el a könyvtár első szakszerű feldolgozását is. Az egyházi iskolákban folyt oktatás kutatásához nyújthat segítséget az a több mint félezer régi tankönyvből álló gyűjtemény is, amely szintén levéltárunk anyagát gazdagítja. Rendelkezünk egy több mint háromszáz darabból álló gyászjelentés-gyűjteménnyel is, a 19. század második felétől kezdődően, amely folyamatosan bővül, s a családtörténet-kutatók számára szintén értékes adatokkal szolgálhat.

A levéltári anyag rendezéséről

Az itt őrzött iratanyag első levéltári rendezése 1820 körül történhetett, erre utal az 1654 és 1819 közötti időszak iratait tartalmazó mutató, Egyházat, Iskolát illető Régi Levelek rendezéséről Jegyzék címmel. Sajnos azonban az ebben feljegyzett iratok később szinte teljes egészében megsemmisültek, 1021 iratból mindössze kettő maradt fenn. Évtizedekkel később az egyházközség jegyzője, Kudar Antal rendezte ismét a levéltári anyagot, 1866-ra készült el e munkával. Ugyanebben az időben volt az egyházközség lelkésze Fördős Lajos (1856–1884 között), aki különösen gondot viselt a levéltári iratokra, neki köszönhető az is, hogy az egyházközséghez került a 25 kötetes Jerney-gyűjtemény.³³ Jerney János történész, jogász, a Magyar Tudós Társaság tagja dokumentumokat gyűjtött össze a Magyar Királyi Kamara 1800-as években kiselejtezett anyagából. A 25 kötetből álló, 4014 okiratot tartalmazó gyűjtemény 1535–1794 közötti kamarai hivatalos iratokat, adókimutatásokat, harmincadelszámolásokat, a kamarához írt magánleveleket, egyéb vegyes iratokat tartalmaz. 1859-ben vásárolta meg e gyűjteményt a Kecskeméti Református Főiskola, majd 1952-től a Ráday Levéltár őrizte, 2008-tól ismét Kecskeméten van. Egy kötete 1944-ben megsemmisült, egy megrongálódott, a meglévő kötetek restaurálása folyamatosan zajlik, hat kötet már elkészült. A levéltár anyagát a II. világháború alatt a teljes pusztulástól Kovács Bálint akkori lelképászor mentette meg, bár károk így is érték. Néhány évvel később, 1953-ban kezdődött meg a rendezetlenné vált, ömlesztett iratanyag újrendezése.³⁴

1952-től napjainkig

1952-ben országsszerte átszervezték az egyházmegyéket. Az addigi Kecskeméti és Solti egyházmegyék gyülekezeteiből megalakult a Bács-Kiskunsági Református Egyházmegye, amely 1954-től esperesi székhellyé lett – az állam úgy kívánta, hogy a megyeszékhelyek és az egyházmegyék központjai egy helyen legyenek. Ennek megfelelően az 1950-es

³³ Tollas, 1957: 79.

³⁴ Tollas, 1957: 81.

évek első felében elkezdtek begyűjteni az egyházmegye egyházközségeinek levéltári anyagát, s a kecskeméti könyvtár és levéltár a Dunamelléki Egyházkerület Ráday Gyűjteményének fiókjává lett; anyagát Budapestre akarták szállítani, a presbitérium azonban saját kezelésében kívánta tartani. 1959-től mind a könyvtár, mind a levéltár szervezeti-
leg újra függetlenné lett a Ráday Gyűjteménytől, ám természetesen továbbra is kapcsolatban állnak. Ennek egyik megnyilvánulása, hogy mivel a Ráday Levéltár helyhiánnyal küzdött, s a 2019-es tűzeset tovább nehezítette helyzetét, több egyházmegye (Délpesti, Északpesti, Budapest-Északi, Vértesaljai Egyházmegye) anyaga (főként 1952 utáni iratok) a 2010-es évektől Kecskemétre került letétként a kerülettel kötött megállapodás értelmében. Itt őrizzük a Bács-Kiskunsági Egyházmegye teljes anyagát, valamint a régi, 1952 előtti Kecskeméti Egyházmegye iratait is.

A levéltár 2010-ben az egyházközség templom utáni második legősibb épületébe, az 1830-ban iskolai célra épült Ókollégiumba költözött, ahol két nagy raktárhelyiség, és egy feldolgozó-kutató szoba áll rendelkezésünkre. 2014 óta nyilvános magánlevéltárként működünk, a családtörténet-kutatókon kívül helytörténészek, történészek is megkeresnek bennünket, helyi lelképásztorok, tanítók életútját, munkásságát, az egyházközség, a templom és iskola történetét, illetve egy-egy korszak egyháztörténetét kutatva. Különböző pályázati források segítségével igyekszünk anyagunkat digitalizálni. Legrégibbi irataink, az első két anyakönyvünk (1712–1777; 1777–1803), a Jerney-gyűjtemény hat kötete és az iskolai értesítők nagy része már digitalizált. Célunk, hogy ezeket honlapunkon hozzáférhetővé tegyük. Ehhez levéltári keresőmodul kialakítása és feltöltése van folyamatban, aminek segítségével az elektronikus kutatási felületen digitalizált anyagaink elérhetővé válhatnak. Ez nemcsak a kutatás kényelmesebbé és gyorsabbá válását szolgálja, hanem irataink állagmegóvását is. A levéltárral közös szervezeti egységet alkotó könyvtár számos értékes helytörténeti témájú könyvével és folyóiratával, valamint gazdag kéziratárával szintén a kutatók munkáját segíti.

A források egy részének eltűnése, pusztulása ellenére a kecskeméti egyházközség levéltári anyaga olyan egységes és gazdag iratgyűjtemény, amelynek alapján nemcsak Kecskemét református gyülekezetének, de a Duna–Tisza közén élő reformátusságnak az élete, mindennapjai, a nagy történelmi sorsfordulókra adott válaszaik is jól rekonstruálhatók.

Szakirodalom

- Fogarasi, 2019 = Fogarasi Zsuzsa: Anyakönyvi események ábrázolásai a kecskeméti matrikulában. In: Kálvin hagyománya. Református kulturális örökség a Duna mentén. Kiállítási katalógus. Budapesti Történeti Múzeum, Bp., 2019. 206–207.
- Földvály, 1898 = Földvály László: Adalékok a Dunamelléki Ev. Ref. Egyházkerület történetéhez, I. Werbőczy Könyvnyomda Rt., Bp., 1898.
- Győri L., 2017 = Győri L. János: A magyar református iskolaügy művelődéstörténeti beágyazottsága. In: Pompör Zoltán (szerk.): Alapvetés. Háttér tanulmányok a református iskolarendszer fejlesztéséhez. MRE Református Tananyagfejlesztő Csoport, Bp., 2017, 109–125.

- Iványosi-Szabó, 2022 = Iványosi-Szabó Tibor: Egy hódoltsági mezőváros lehetőségei és kálváriája. Kecskemét a kora újkorban. MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára, Kecskemét, 2022.
- Marton, 1915 = Marton Sándor: A kecskeméti ref. egyház megalapítása. In: Kecskeméti Nagy Képes Naptár az 1915. évre. Szerk.: Eötvös Nagy Imre. Kecskemét, 1915. 201–206.
- Kováts, 1932 = Kováts Andor: Vázlatok a kecskeméti jogakadémia történetéhez. In: Em-lékkönyv a Kecskeméten működő egyetemes református jogakadémia fennállá-sának századik évfordulójára 1831–1931. Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyom-da-Részvénytársaság, Kecskemét, 1932. 1–79.
- Pólya, 1857 = Pólya József: A kecskeméti reform. főiskola történetének rövid vázlata. In: Soós Gábor (szerk.): Első évi programja a kecskeméti reformatum nagy gymnasiumnak 1856/7 tanévben. Kecskemét, 1857. 10–20.
- Szabados, 2000 = Szabados László: A Kecskeméti Református Kollégium története 1945-től az 1948-as államosításig. Kecskeméti Református Kollégium Gimnáziuma, Kecskemét, 2000.
- Székely, 2022 = Székely Gábor: Reformátusok Kecskeméten a 16–18. században. ELTE BTK Történettudományi Intézet, Bp., 2022.
- Tollas, 1958 = Tollas Béla: A kecskeméti református templom története. Kecskemét, 1958.
- Tollas, 1957 = Tollas Béla: A Ráday Levéltár kecskeméti fiókja. Levéltári Híradó 1957. 1–2., 79–85.

1. Tudósítás a templom leégéséről, 1678

H

M. y kik magunk kedelműj esküt Birak es polgarak
 papata hiton ualok, Tamas orban, Ugh Pall, Somoti
 Bonistor, Poch Janos, Agoston Janos, es mind az papirta
 Korostulallal egytemben adjuk tultara mindentek.
 Es mi huulunkot, kik Lettyak es oluak, hagi arminemü
 dolgunk Uolt az Luther Krisztianak, az is, ygh kis
 Diplom feli, yji arant Eji egyfoltunk meg, mind
 az Uaras kispalán, hagi az önygi kis Diplom konyakunk
 meg, egyfolt, Elyin modon, hagi mighen ket fele
 Lysunk, es Ualak is kispalko Dörusmil konyak
 az Diplomot amak is, forint kispalko Uoktük,
 yji mas kispalko amak felölt mas ferdünk is,
 hagi addig Ualo so kispalko is ket fele kispalko
 egyfolt es yji mas kispalko Ualo so, az mind kispalko
 hagi abba, frank yjimast es me kispalko so Dörusmil
 is yji kispalko, Es ferdünk is az do logdalko kispalko
 jagara, attak is mi huulunkot ket az Uaras ferd
 mind meg az ferdünk, Es huul kispalko
 kispalko Ugh Mihaly fia Birak hataral, husut ony
 Uaras Ualo, az is London, Ualon yji ora koran

A mo Do 1 2 6 7

1564. ápr. 5

2. A Kecskeméti Végh Mihály főbíró házában 1564-ben aláírt egyezséglevél a katolikus és protestáns felekezet tagjai között a templomhasználatról (17. századi másolat)

Istentől minden nemű jókat kívánok kegyelmeitől mind fejenként!
 Szeretettel háza erő alkalmatosságát irók kegyelmeitől egy arany két
 forint, mikben legyen it való feltűnik, mostan sem tudok kegyelmeitől páre-
 nek övéndetesebb állapattal írni, mint az előli háza küllött leveleimben, mivel
 hogy meg is csak az fok holnap s. holnaputánál bízattam bennünket, csak az
 egy előli Isten tudományoképpen telen az et kérdőt dolgunknak arge, (mind az
 által az Isten gondolat irók) nem monogak ugyan hogy meg nem telen hanem, bíz-
 tatlank; egyik kért az másokra hallgattunk, az melly által az Suplikációkat kor-
 rálkhoz álltek, irók immar az Párezer eleiben, velünk együt képer az Suplika-
 ciókat be mutatni de mind az képer hallgatos tót amok, vesben vitelben nem
 is merik okkora buszani felül, mivel hogy ha apte valaha mondani hogy nem
 lehet annak utama alacsony alapattal való kívánatunkat sem fogja meg en-
 gedni hanem arajak mitén leg job kedvet aranzunk lenni akkor fogunk ímet
 hamu bor is meg emlezeni, mivel hogy nagy kelletkezője azat való dolgnak
 álltek ez dolgát lemmi hogy ha meg fogja engedni mind az által meg mondotta
 nemni fogam párezer fogja meg engedni az melly párezer kért az Nemötökör
 folyamadunk is azoktól föl demunk az melly Summa perz egyi 144 Aranyat
 az melly telen ofozajal együt 5 21 Aranyat és 3 Pénzt az melly
 álltek föl die 6. moji Anu 18 30; és az Gregalo Urak és 3. Sior Pellerhat
 kérek, apte is ugyan azon feltűnik meg nevezet Nemötökör képzésitőlünk
 föl arany egy mit 133 Aranyat és 3 nevezetökör, az melly perz ofozajal
 együt telen 178 Aranyat, apte is álltek föl die 2. Juni mind az föltek
 meg it Summa perzökör az párezer ados levelet, hanem mink
 előt az 3. holnapok el telenei amak előt gondolkodjék kegyelmeitől
 feltek; mivel hogy háza holnapra kel Budan az Aronlovak nemű Sido-
 nak meg íretem, hogy ha mink háza nem emek is arca az teszemura ke-
 gyelmeitől az ados levelet látván az párezer cselekedjék mivel vagy le-
 gen meg az et kérdőt dolgunk vagy nem, az párezerha nem fogjuk háza
 ha háza kültek iránit is kit In ne argon, hogy ha innit semmi nélkül
 fogunk el nemni mind eddig való kötecsünk csak hujaban telen-
 mi ugyan az dolgát mállal el nem futhatunk valamit ugyan kinem az
 gyak az valást valamely fele, az velünk ala küllöttökör irók is
 el kedvetlenit, mivel hogy kevésdik az perz nala, az magunk által
 pályasa neze is, csak az meg meghatoja minem meg unt buval való
 varakozást vagyival hogy a Lovunka kel jókat kötecsünk el sem
 adhatunk okot, csak egyiterek az arzon sem ashatunk az keltet el-
 En Kobács Istvan Kezem kegyelmeitől, hogy az en háza népenek kötecsét
 argon kegyelmeitől hogy íretem az merőben nem aragon; az melly perz
 kegyelmeitől emekem othon asot volt, apte tudom konvex küllött háza
 népenek kötecsét; mivel háza nem jött háza volt, apte perz mi nem
 tudjuk mikor lehet az mi háza megírni, tudjuk mikor jödtünk
 Köpánicsinapalban de nem tudjuk mikor mehetünk ki belőle.
 Róttl utama In: otalmaban marogyon az
 kegyelmeitől ele és mindenekiben boldog
 elő mesette kívánok.
 Kezdelmeitől jó akaszi
 Kovács Istvan Mohácsi Halász Miklós
 előt In jó arakból.

d. st.
 Juni 13. 1680

1680. Junii 13. Kovács Istvan Mohácsi Halász Miklós

Kezdetes Sackos: Pal és Kiral Istvan
 Urainknak; mi ne künk mindenkiben
 jó akas böcsöltes Urainknak
 az levelet illado
 böcsölteset asakos.

3. Kovács István és Mohácsi Halász Miklós Konstantinápolyból Kecskemétre hazaküldött levele, 1680. június 13.

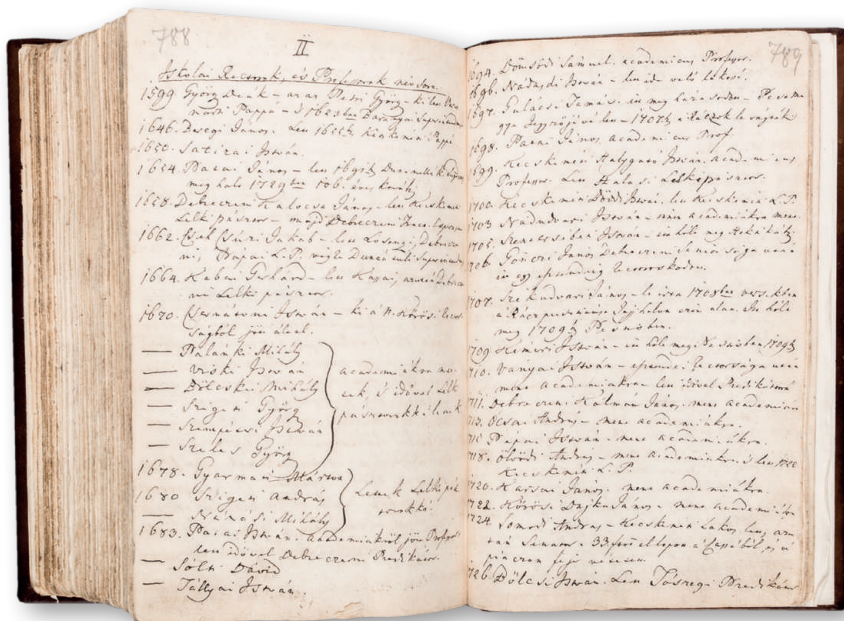
Anno 1680 die 6. maji
 Mi Keckhemethen Lathoro Kovacs Istvan, és Mohacsi Halasz Miklos
 vallunk fel Konstantinopolban, as Demet Casparnak, as Fenes Portan
 lara Embereink mmt basuleses Urainkrol as Keckhemethi Uraink fejelen
 521. Aranyat, es harom Timonkint, ad mell penes harom holnap melta
 Budan as Assn Kovak Sidorak meg kiel fizetni es es Jonas Hrusle, nevii
 Sidorak, pinten ugy as Kezelen adhatni mint ha esek ad basuleses
 szomelbek magak vettek fel, as mell fellyut meg int Arambal allo
 penzakat minden halogatas nélkül, harom holnap melta mag kiel fi-
 zetni mindenesfél, ad melunk (Borontagara, akis Demetül; Porokti es
 Deakul icsak) aramban es szomelbek esek as mellek erre as
 dilagra bizonyosok in esek vaggunk.
 Kovacs Istvan. Mohacsi Halasz Miklos
 1680. Május 6.

Totam Comunitatem scilicet metientem die 6. May. 1680
 Aureos Lingentos et viginti unum, et tres timonos.
 No videlicet die post tres menses huc nonaginta dies tenetur
 predicta tota Comunitas scilicet metientis, praesentium scilicet
 iudicioribus, nempe, Cara Oglan, Ibrahim Xoda, et Jonas Hruske
 Hebraeis prudentibus, ratione Analytae Companiae Orientalis
 Viennensis partim et sine prolongatione exsoluere Aureos
 Lingentos, viginti unum, et tres timonos, id est 521 Aureos
 bonos in specie, quam predictam sumam in iisdem Aureis
 bonis, iuxta scripta nostra latina et Hebraica, a bene
 memorata Compania huc in Constantinopoli in paratis scilicet
 accepimus. In cuius fidem, praesentibus ad hunc recognitionem
 Turcicae, Ungaricae, et Germanicae composuimus et huc scilicet
 scripsimus, et cum infrascriptis testimoniis confirmavimus.
 Datum Constantinopoli, sub sigillo.

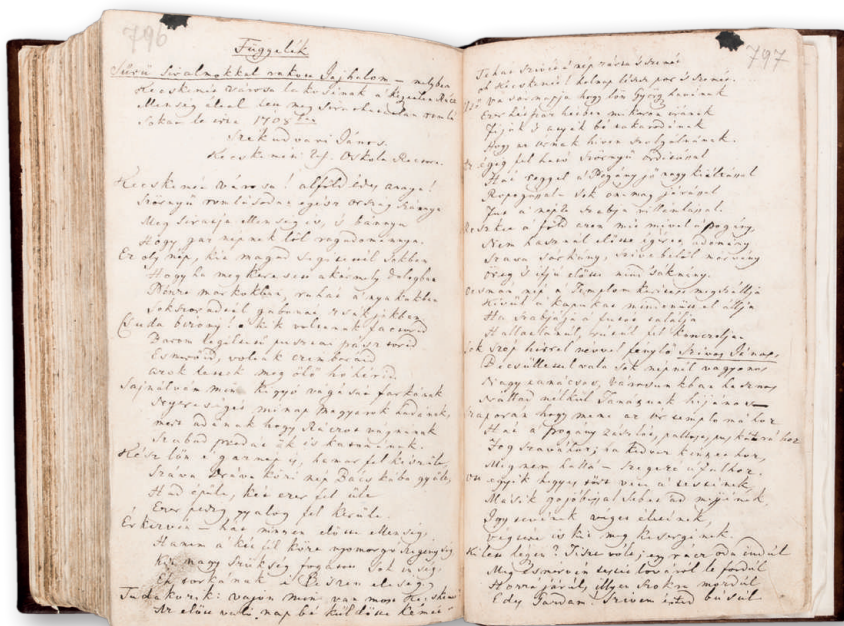
4. A Kovács István és Mohácsi Halász Miklós kecskeméti református polgárok által Konstantinápolyban aláírt, 521 aranyról szóló váltó oldalai, 1680. május 6.

7. I. Anyakönyv. Rektorok és professzorok névsora

8. I. Anyakönyv. Székudvari János rác betöréséről szóló tudósításának részlete 1708